

H.O. Lange-Prisen 2008 til Niels Erik Rosenfeldt Prismotivering

af mag.art. Lars P. Poulsen-Hansen

“Dronningen havde kun én måde at løse problemer på – uanset om de var store eller små. “Af med dens hoved!” brølede hun – uden så meget som at vende sig om.”

Disse ord er møntet på katten i *Alice i eventyrland* eller undreland, som den seneste oversættelse lyder. Men de gælder også mange andre i landet og til sidst Alice selv.

Kære prismodtager!
Ærede tilhørerel!

Dronningskikkelsen i børnebogsklassikeren og hendes problemknusermetode, ja hele Alices univers, må have forekommet sovjetborgerne sært bekendte. På sin vej i det underlige land møder Alice jo også tre gartnere, der er ved at male nogle hvide roser røde, fordi de vil få hovedet hugget af, hvis dronningen opdager, at de er kommet til at plante et træ med hvide roser i stedet for røde. Alice overværer undrende den absurde retssag om kagerne, hvor dronningen vil have en syvsover tortureret og halshugget, og Alice selv ender i vidneskranken og får dommen “Af med hovedet”! – Sovjetunionen var jo skabt af de røde i kamp

mod de hvide, og skueprocesser var et sørgelig kendt fænomen. Rød var den foretrukne farve, og hovederne rullede i sin tid for den mindste forseelse.

Også *Alice i Spejlland* med det mærkelige skakspil må have sagt de skakglade sovjetborgere noget særligt, og de to dronningers absurde forløb af Alice har forekommet dem tæt på den skinbarlige virkelighed. Opfostret med Krylovs fabler forstod de udmærket dette Æsopsprog, som det hedder på russisk, hvor man også har et specielt ord for allegori – inoskazaniye – åbenbart fordi man har brug for det.

I disse bøger kunne Lenins og Stalins undersætter se magthaverne og systemet hængt ud og karikeret, her kunne de uden risiko for liv og lemmer læse en kritik af den besynderlige verden, de levede i. Det gjaldt måske endda også det forrevolutionære Ruslands borgere. Den første oversættelse af Lewis Carrolls mesterværk til russisk kom allerede i 1879, 14 år efter originalen, *Alice i Spejlland* først efter revolutionen, og inden Sovjetunionens opløsning i 1991 var de to bøger udgivet i Rusland/Sovjetunionen 69 gange i et samlet oplag på seks millioner på 11 sprog – på russisk i henholdsvis 12 og 5 forskellige oversættelser. Hvilket er forholdsvis meget i sammenligning med, at det berømte ‘Kratkij kurs’, den korte gennemgang af det sovjetiske kommunistpartis historie, der vel at mærke var tvangslæsning, i perioden fra dets udgivelse i 1938 til Stalins død i 1953 blev udgivet 301 gange i over 42 millioner eksemplarer.

Kære Niels Erik! (Jeg kan ikke få mig selv til også at sige Rosenfeldt). Det er i disse dage 48 år, siden vi dumpede ned i dette forunderlige rige og med kundskaber i russisk sprog begyndte at gå på opdagelse i den russiske litteratur, historie og kultur og i det sovjetiske samfund. Efter endt uddannelse dyrkede vi forskellige sider af vores fag, du først og fremmest den sovjetiske, men vi mødtes også lejlighedsvis til samarbejde, som det var tilfældet med redigeringen af bogen *Regionernes Rusland*, hvorfra jeg kender din sans for detaljen, stilen og sammenhængen i et værk. Nu mødes vi så her som 'vklende veteraner' – din betegnelse for dem af Lenins kampfæller, der svigtede sagen, altså hans. I dagens anledning forstået som gamle i vores fag.

Din sag er, at du i dag har fået H.O. Lange-Prisen for din Lenin-

biografi, der udkom tidligere i år, og for et langt livs formidling af russisk og sovjetisk historie på dansk i en række publikationer, herunder din Stalinbiografi fra 2006. Det er højst fortjent, at dit livsværk belønnes med dagens pris. Det har altid været en vanskelig opgave at formidle objektiv og forståelig viden om Rusland og Sovjetunionen, fordi der lurer så mange farer i stoffet i form af mangelfuldt eller tvivlsomt kildegrundlag, forskellige historiesyn, fastlåste opfattelser og problemer med at bedømme omfanget af forhåndsviden hos publikum. Dertil kommer, at Ruslands/Sovjetunionens historie har været evigt aktuel og til bestandig debat, bl.a. fordi man i Rusland ikke har gennemført nogen *Vergangenheitsbewältigung*. Men du har på din vandring gennem denne underlige historie formået at holde dig på dydens og objektivitetens smalle vej.

Sovjetstatens grundlægger og første regeringschef, Vladimir Iljitj Lenin (t.v.) og Jakov Sverdlov, russisk revolutionær og sovjetisk politiker, fotograferet på Revolutionspladsen i Moskva 7. november 1918 (Det Kongelige Bibliotek).

Og dit værk har været karakteriseret af en sproglig elan og prægnans, der har fremmet læsernes forståelse af det vanskelige stof.

En sovjetisk anekdote lød: "I verdenshistorien ligger fortiden urokkelig fast, mens der er en masse varianter af fremtiden, men hos os er det omvendt: Her ligger fremtiden urokkelig fast, mens der er en masse varianter af fortiden." I dag hedder det med en lidt anden formulering: "Rusland er et land med en uforudsigelig fortid og en uklar fremtid. Det første er nemt nok at forstå, det andet kræver en forklaring." Eller i den helt optimistiske udgave: "Vi har en stor fortid! Vi har en stor fremtid! Og sådan vil det altid være."

Det er denne visse, men store fortid, du har brugt dit liv på at gøre lidt mere forudsigelig og mindre gådefuld, end Churchill fandt den at være, og formidle til den brede offentlighed.

Formidlingen har som nævnt været vanskeliggjort af den omstændighed, at fortiden er levende. Som det hed om Lenin i sovjettiden: Lenin er også nu mere levende end de levende. Lenin ligger stadigvæk i sit mausoleum på Den Røde Plads i Moskva. En af læsesalene på Det Russiske Nationalbibliotek i Skt. Petersborg hedder Leninsalen, og den prydes af en velvoksen Leninbuste, som læsesalens brugere sidder ansigt til ansigt med. Lenin er ikke sådan at komme udenom. Det var han slet ikke i sovjettiden, hvor Det Kongelige Bibliotek markerede hans 100-årsdag i 1970 med en udstilling. Den blev åbnet af den daværende kulturminister K. Helveg

Petersen, der ifølge *Land og Folks* referat bl.a. sagde, at hvad enten man sympatiserede med Lenin (med tryk på anden stavelse) eller ej, måtte man indrømme, at få havde sat så stærke spor i den historiske udvikling, der også i fremtiden ville være af uberegnelig karakter. "Mente kulturministeren", tilføjede avisen, der åbenbart ikke mente det samme.

Andre ikkekommunistiske, danske politikere blev udsat for Lenin på endnu nærmere hold. Da udenrigsminister K.B. Andersen var i Moskva i juni 1978 for bl.a. at tale med sin kollega, Andrej Gromyko, besøgte han Lenins lejlighed og arbejdsværelse i Kreml sammen med den daværende sovjetiske ambassadør i Danmark, Nikolaj Jegorytjev. De blev så beændede af oplevelsen, at de udenfor i gangen i munden på hinanden og på hver deres sprog istemte "Brødre, lad våbnene lyne ..." – på russisk kendt som Rød-armisternes march. Her behøvedes ingen tolk.

Da udenrigsminister Uffe Ellemann-Jensen i 1983 aflagde besøg hos Andrej Gromyko, var kransenedlægning ved Leninmausoleet af uforklarlige årsager på programmet. Den ære tilfaldt normalt kun Lenins disciple. Dette uforkyndte faux pas omtaler han da heller ikke i sine erindringer. Men det stod i Pravda dagen efter, den 2. november 1983, og danske aviser som *Politiken*, *Berlingske Tidende*, *Ekstra Bladet* og *Information* bragte med slet skjult fryd billeder af begivenheden, *Ekstra Bladet* under overskriften "Lenins stive smil tog fusen på Uffemanden".

Lenin med sin hustru Nadezjda Krupskaja (Det Kongelige Bibliotek).

Nu har du taget fusen på Lenin og skrevet den første upartiske danske Leninbiografi, hvor du beskriver ham som 'revolutionær fundamentalist' på en måde, som næppe vil gøre hans smil mindre stift.

Biografien er blevet en yndet historiske genre. Det er, som om vi overfører vores personfikserede samtid på historien og mere og mere foretrækker personskildringen frem for den bredt anlagte fremstilling af samfundets historie. Det har pudsigt nok længe været tilfældet i Sovjetunionen, som ellers blev grundlagt af folk, der hyldede Marx's og Engels' påstået objektive og beregnelige love for samfundsudviklingen og nedtonede personlighedens rolle. En af dem hed i øvrigt Rozenfeld,

men var bedre kendt under navnet Kamenev. I 1933 genskabte forfatteren Maksim Gorkij den førrevolutionære serie 'Bemærkelsesværdige personers liv', i hvilken der hidtil er kommet over 1000 biografier, men heriblandt vist kun én Leninbiografi af en udenlandsk historiker, og – så vidt vides – ikke nogen Stalinbiografi. Deres liv og værk er det altså for svært at formidle i hjemlandet.

Men nægtes kan det ikke, at biografien kan noget, som den brede skildring ikke kan. Den kan skabe et særligt nærvær. Det gælder også prismodtagerens to biografier.

I Leninbiografien er der naturligvis en erklæret rød tråd i fremstillingen, nemlig at beskrive ham som revolutionær fundamentalist, som en teoretiker uden særlig megen føling med det praktiske liv.

Hvordan nu gøre denne tørre tese nærværende? Niels Eriks metode er at tage læseren med ind i Lenins filosofiske lønkammer, at præsentere os for de problemer, Lenin tumlede med, tænke tanker sammen med ham og formulere hans svar. Dette gøres på så levende en måde, at læseren uvilkårligt kommer til at føle sig i Lenins og hans kampfællers sted og gyser ved tanken om selv at skulle have besvaret de store spørgsmål og træffe de skæbnesvangre afgørelser.

Et andet stilistisk træk ved Niels Eriks fremstilling er opremsningen, f.eks. i kapitlet 'Doktrinært diktatur' af hele ti tvetydigheder ved situationen umiddelbart efter revolutionen. Denne

liste giver læseren et levende indtryk af de problemer, der tårnede sig op i oktober-november 1917, og får det til at løbe koldt ned ad ryggraden ved tanken om nødvendigheden af at skulle finde vej frem i datidens virkelighed.

Et tredje træk er den underfundige humor, hvormed Niels Erik dissekerer Lenins teoretiske kvaler med at knytte livet til ideen – dels på det samfundsmæssige plan, dels på det mere personlige plan. Niels Erik understreger med rette, at Lenin var teoretiker om en hals, og beskriver, hvor rasende han kunne blive, når det teoretiske skakspil voldte kvaler, eller når andre trådte ham for nær i teoretiske spørgsmål. I denne forbindelse anfører Niels Erik med særlig fryd – fornemmer man – de skældsord, Lenin kunne slynge om sig med, som når han kaldte postrevolutionære modstandere for “rige driverter”.

Statuen af Lenin var opstillet i USSR's pavillon på Verdensudstillingen i Paris 1937.

“hysteriske intellektuelle” og “kapitalistisk yngel”, og når han betegnede renegaten Kautsky som en “vindbøjtel”, “en blind hundehvalp” og “en parlamentarisk kretiner”. Og om Lenins og hans hustru Krupskajas forhold til livets realiteter hedder det: “De to venner af det arbejdende folk måtte ... ansætte en ung pige, så de havde en til at tage sig af det grove, mens de af hensyn til den proletariske revolutions tarv selv helligede sig teorierne.”

Et fjerde træk er den elementære spænding, Niels Erik formår at tilføre teksten, selv om slutningen er kendt på forhånd. Det gælder bl.a. skildringen af begivenhederne den 24. og 25. oktober 1917 (gammel stil), selve revolutionen i Petrograd, som Lenin nær ikke var nået frem til. Den revolution, der ikke umiddelbart hindrede Sjaljapin i at optræde i Verdis opera om magtkampe og kærlighed på Ivan den Grusomes tid – i Spanien, ‘Don Carlos’, andetsteds i byen den 25. om aftenen eller Stanislavskij i at optræde i Gribojedovs klassiske russiske komedie om modsætningerne mellem gammelt og nyt, ‘Ånd skaber kval’, på Kunstnertheatret i Moskva samme aften, men den revolution som dog snart skulle omkalfatre hele Rusland.

Ja, de åndelige kvaler kunne Lenin måske have sparet sig, hvis han havde holdt sig efterretteligt, hvad komponisten Tjajkovskij skrev til sin velynder Frau von Meck i 1883: “Det, De siger om kommunismen, er helt rigtigt. En mere meningsløs utopi, noget mere afvigende fra den menneskelige

natures naturlige egenskaber kan man ikke finde på. Og hvor må livet blive kedeligt og uudholdeligt farveløst, når denne ejendomslighed indføres (hvis det altså sker)! ...”

Den grumme pointe er, at Frau von Mecks charmerende palæ på boulevardringen i Moskva en gang efter revolutionen blev domicil for det sovjetiske fiskeriministerium og dermed fik en ny indvåner, fiskeriminister Polina Zjemtjuzjina, der som fru Molotova blev et af kommunismens ofre.

I sin Leninbiografi formidler Niels Erik ikke alene den enorme Leninlitteratur og –forskning, som han stedvis inddrager direkte i fremstillingen og diskuterer med, han yder med sin konsekvente og originale analyse af den kompromisløse teoretiker, hensigten helliger midlet-filosof og terrorfortaler også selv et bidrag til forskningen. Med den for Lenin nedslående konklusion, at

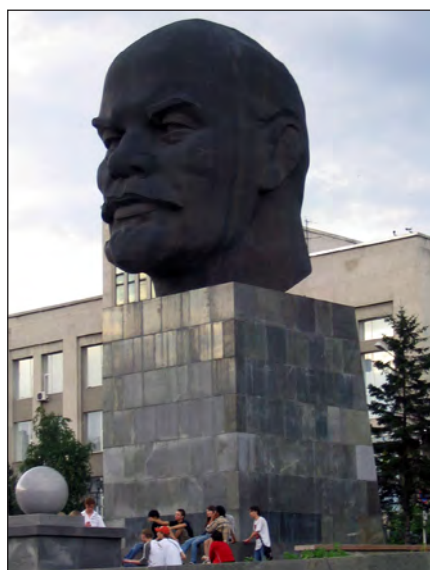

Leninstatue opstillet i Arbejdermuseets gård, København. (Foto: Arbejdermuseet).

“bedømt efter hans egen revolutionsfundamentalistiske målestok var den absolut ekstraordinære indsats, han ydede gennem hele sin politiske karriere, dybest set – spildt.” Det skal nok give anledning til debat.

Da Uffe Ellemann-Jensen havde set Lenin, fik han forevist gravstenene med tilhørende buste bag mausoleet og blev udførligt præsenteret for den ene sovjetiske parti- og statsleder efter den anden, men om den sidste hed det blot: “Og det er Stalin.”

Han behøvede åbenbart ikke nærmere præsentation, men så enkelt er det jo ikke. Det fremgår til fulde af Niels Eriks Stalinbiografi, der er en frugt af hans mangeårige beskæftigelse med Stalins magtapparat og de mere hemmelige dele af dette. Den er “et forsøg på at bestemme selve Stalin-diktaturets anatomi” med særlig opmærksomhed på “magtens vilkår og magtens mekanismer. Indadtil såvel som udadtil. Politisk-

organisatorisk såvel som ideologisk". Niels Erik dissekerer følgelig Stalins teoretiske og praktiske tilgang til magtudøvelsen, og det gør han med samme sproglige vitalitet som i Leninbiografien så overbevisende, at læseren får kuldegysninger ved al den ondskab, Stalin stod bag. Bogen bygger i høj grad på nyfremdragne primære kilder, og Niels Erik fremlægger og diskuterer forskellige tolkninger af Stalintiden i sin søgen efter den historiske sandhed. Her bevæger han sig på farlig grund.

Mens forvorne russiske historikere er begyndt at pille ved Lenins glorie med påstande om, at hans far var hanrej og hans mor fik lille Vladimir og alle hans søskende med huslægen, og at han ikke var nogen duks i skolen, står Stalin stadig forholdsvist uantastet i russisk historieskrivning, der nedtoner hans blodige regeringsstil.

Et helt nyt koncept for en skolebog om Ruslands historie 1900-

1945 har vakt stor debat i Rusland, bl. a. fordi den store terror i 1930'erne er mangelfuldt belyst. Det konstateres f. eks. nøgternt, at 'terroren blev et pragmatisk instrument til løsning af økonomiske opgaver'. GULAG omtales ikke, og antallet af ofre vurderes ikke.

En historielærerinde spurgte: "Hvad skal jeg sige til mine elever? At GULAG ikke fandtes? Skal jeg finde en retfærdiggørelse af masseudryddelsen af mennesker i, at det skete for at opnå et mål?" Nej, svarene kan hun finde i Niels Eriks bog, der både omtaler GULAG udførligt og objektivt vurderer antallet af ofre for terroren, men den vil næppe udkomme i Gorkijs biografiserie. Dertil er den nok for Stalinkritisk. Her ville hun ellers også kunne læse Niels Eriks overbevisende analyse af militariseringen af sovjetsystemet og den bestandige forventning om krig som gennemgående træk i Stalins ideologi og politik.

Overalt i den socialistiske verden var der opstillet statuer af Lenin. De allerfleste er nu nedrevet. Her vises tre eksempler:

Fra venstre: Lenin-boved fra Ulan-Ude, Rusland, statue i Grutas Park, Litauen og monument i Tbilisi, Georgien.

Josef Stalin, Sovjetunionens diktator fra slutningen af 1920'erne til sin død i 1953.

I kraft af sin tilgang til stoffet, den dybe fortrolighed med de inderste, hemmelige dele af Stalins apparat og sine bud på nytolkninger af fortiden adskiller Niels Eriks Stalinbiografi sig fra de tre andre, der er udkommet inden for de seneste år. Men tilsammen er de udtryk for den store almindelige interesse for russisk/sovjetisk historie og for nyoversættelser af de litterære klassikere – en interesse som mærkværdigvis belønnes af myndighederne med nedlæggelse af russiskundervisningen i forsvaret, nedlæggelse af bl.a. translatoruddannelsen på handelshøjskolerne og fortrængning af russisk på gymnasierne, hvortil kommer hjemkaldelse af korrespondenter fra Moskva. Og på universiteterne er faget russisk svundet gevaldigt ind i forhold til vores studietid, og perspektiverne er ikke alt for lyse. I fremtiden vil der således være langt færre til at undres over, hvad der foregik og foregår i undreland og spejlland, og formidle viden herom. Det er højst beklageligt, for uden kendskab til Lenin og Stalin og det samfund, de skabte, kan man ikke forstå dagens og fremtidens russiske ledere og det samfund, de bestyrer.

Måske skal alt forgå, før noget holdbart nyt kan opstå. Det mente i hvert fald digteren Vladislav Khodasevitj i revolutionsåret 1917, omdrejningspunktet for din forskningsformidling, da han skrev sit berømte digt 'Ad sædekornets vej'. Min danske version af det vil jeg i dag dedicere til dig, Niels Erik.

Ad sædekornets vej

Langs markens lige furer går en sæde-
mand.
Hans far og bedstefar gik samme vej som
han.
Og sædekornet glimter i hans hånd som
guld,
Men det skal dale ned i markens sorte
muld.
Og dér, hvor blinde orme bygger deres
hjem,
Vil kernen snart forgå og atter spire frem.
Min sjæl ad samme vej som sædekornet
går:
Den synker ned i mørket, dør – og genop-
står.
Og du, mit land, og du, dets folk, vil helt
forgå
Og efter dette år til livet genopstå –
For samme visdomsord jo gælder dig og
mig:
Alt levende skal følge sædekornets vej.
Skulle du i dag med Stalin føle dig svim-
mel af succes og synes, at det er blevet
mere muntert at leve, så er det dig mere
end vel undt. Velkommen i prismod-
tagernes rækker!